

مذهب پروتستان

پیدایش و اندیشه‌ها

دکتر شهاب‌الدین وحیدی مهرجردی

تهران

۱۳۹۶

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۷	فصل اول: پیدایش مذهب پروتستان
۷	الف) کلیات
۷	۱. مفهوم‌شناسی؛ ریشه لغوی و اصطلاحی مذهب پروتستان
۸	۲. زمینه‌های فکری و دینی پیدایش مذهب پروتستان
۹	۱-۲ جان ویکلیف
۱۱	۲-۲ یان هوس
۱۲	۳. پیشینه تاریخی مذهب پروتستان
۱۷	۴. واکنش کلیسای مذهب کاتولیک
۱۸	ب) آشنایی با پیشگامان مذهب پروتستان
۱۸	۱. مارتین لوتر
۲۱	۱-۱ مؤلفه‌های اندیشگی لوتر
۲۳	۲. ژان کالون
۲۵	۱-۲ مؤلفه‌های اندیشگی کالون
۲۶	۳. اولریش تسوینگلی
۲۹	۱-۳ مؤلفه‌های اندیشگی تسوینگلی
۳۰	ج) فرقه‌ها و کلیساهای مذهب پروتستان
۳۰	۱. تفاوت فرقه و کلیسا
۳۲	۲. منشأ انشعابات مذهبی در مسیحیت
۳۳	۳. مهم‌ترین آیین‌های مذهب پروتستان
۳۴	۱-۳ کلیسای لوتری (انجیلی)
۳۴	۲-۳ کلیسای کالونی
۳۴	۳-۳ کلیسای انگلستان یا انگلیکن‌ها
۳۶	۴-۳ مذهب پروتستان لیبرال

صفحه	عنوان
۳۶	۵-۳ آنا بابتیست ها یا تعمید گرایان
۳۷	۶-۳ منونایت ها
۳۹	۷-۳ آمیش ها
۴۰	۸-۳ مورمون ها
۴۳	۹-۳ کوایکرها
۴۴	۱۰-۳ شاهدان یهوه
۴۵	۱۱-۳ کلیسای متحد
۴۷	۱۲-۳ مذهب پنتیکاست
۴۹	فصل دوم: الهیات مذهب پروتستان
۴۹	الف) کلیات
۴۹	۱. تعریف الهیات
۵۰	۲. الهیات عهد جدید
۵۲	ب) خداشناسی
۵۲	۱. مفهوم وجود خدا
۵۳	۲. توحید و تثلیث
۵۴	ج) مسیح شناسی
۵۵	۱. تجسد و فدیة
۵۶	۲. شریعت و بشارت
۶۲	۳. گناه نخستین
۶۳	۴. فیض
۶۵	۵. آمرزیدگی
۶۷	۶. نجات
۶۸	۷. ایمان
۶۸	۱-۷ تعریف ایمان
۶۹	۲-۷ متعلق ایمان
۷۱	۳-۷ انواع ایمان
۷۲	۴-۷ ایمان در عهد جدید
۷۵	۵-۷ ایمان از منظر پولس
۷۹	۶-۷ ایمان در شوراها و اعتقادنامه های مسیحی
۸۱	۷-۷ جایگاه ایمان و عمل نزد پروتستان ها

صفحه	عنوان
۸۵	فصل سوم: مبانی الهیاتی مصلحان
۸۵	الف) لوتر
۸۵	۱. الهیات لوتر
۸۹	۲. آموزه ایمان
۹۵	۳. آمرزیدگی
۹۸	۴. شریعت و بشارت
۱۰۰	۵. انسان‌شناسی
۱۰۲	۶. جایگاه عمل در نجات انسان
۱۰۵	۷. اباحه‌گری
۱۰۸	ب) کالون
۱۰۸	۱. الهیات کالون
۱۰۸	۲. مبانی ایمانی کالون
۱۱۰	۳. حقیقت و ماهیت ایمان
۱۱۱	۴. ارکان ایمان
۱۱۲	۵. تقدیر ازلی
۱۱۴	۶. شریعت، ایمان و جایگاه عمل
۱۱۶	ج) تسوینگلی
۱۱۶	۱. الهیات تسوینگلی
۱۱۷	۲. قیومیت الهی
۱۱۸	۳. بشارت و شریعت
۱۱۹	۴. آیین‌های مقدس از دیدگاه تسوینگلی
۱۲۱	د) آخرت‌شناسی
۱۲۲	۱. بازگشت مسیح
۱۲۲	۱-۱ حوادث قبل از آمدن مسیح
۱۲۲	۲-۱ بازگشت اولیه مسیح یا آمدن مسیح به آسمان
۱۲۳	۳-۱ دوران مصیبت عظیم
۱۲۴	۴-۱ بازگشت ثانویه مسیح و سلطنت هزارساله او بر زمین
۱۲۵	۵-۱ هدف مسیح از بازگشت دوباره به زمین
۱۲۵	۲. مرگ، برزخ، رستاخیز عمومی و معاد

هفت

صفحه	عنوان
۱۲۷	فصل چهارم: آیین‌های مقدس در مذهب پروتستان
۱۲۸	الف) آیین‌های هفت‌گانه
۱۲۹	۱. تعمید
۱۳۰	۲. تأیید
۱۳۱	۳. عَشای ربانی
۱۳۲	۴. ازدواج
۱۳۳	۵. انتصاب
۱۳۵	۶. اعتراف
۱۳۵	۷. تدهین
۱۳۶	ب) معنا و مدلول آیین‌های مقدس در مذهب پروتستان
۱۳۸	ج) مناقشه در باب آیین‌های مقدس
۱۳۸	۱. لوتر و تسوینگلی
۱۴۱	۲. آیین‌های مقدس از نظر کالون
۱۴۳	د) واکنش کلیسای کاتولیک
۱۴۶	فصل پنجم: عرفان در مذهب پروتستان
۱۴۸	عارفان مذهب پروتستان
۱۴۸	۱. یاکوب بومه مشهورترین عارف مذهب پروتستان
۱۴۹	۲. عارفان و جریان‌های عرفانی مذهب پروتستان
۱۵۴	فصل ششم: اخلاق در مذهب پروتستان
۱۵۴	۱. منابع اخلاق مسیحی
۱۵۵	۲. کتاب مقدس و اخلاق مسیحی
۱۵۷	۳. مسیحیان اولیه
۱۵۸	۴. دوره آباء کلیسا
۱۵۹	۵. اخلاق مذهب کاتولیک در قرون وسطا و دوره معاصر
۱۶۱	۶. اخلاق ارتدکسی
۱۶۱	۷. اخلاق مذهب پروتستانی
۱۶۵	۸. سکولارشدن تلویحی مذهب پروتستان
۱۶۹	۹. جنبش‌ها و مباحث جدید در اخلاق مسیحی

صفحه	عنوان
۱۷۰	فصل هفتم: زن در مذهب پروتستان
۱۷۱	۱. زن در عهد قدیم
۱۷۲	۲. زن در عهد جدید
۱۷۳	۳. زن در کلیساهای غیر مذهب پروتستان
۱۷۷	۴. زن در کلیسای مذهب پروتستان اولیه
۱۸۱	۵. زن در مذهب پروتستان جدید
۱۸۳	۶. ظهور الهیات فمینیستی
۱۸۶	۷. بهبود وضعیت زنان در دوران جدید
۱۸۸	فصل هشتم: مذهب پروتستان در عصر حاضر
۱۸۹	۱. سیر تکون تاریخی مذهب پروتستان از قرن نوزدهم به بعد
۱۹۰	۲. گذر از قرن نوزدهم به قرن بیستم
۱۹۱	۳. مکتب‌های الهیاتی: سه تصویر شاخص مذهب پروتستان معاصر
۱۹۲	۴. همراهی با تجدد
۱۹۳	۵. مذهب فاندامنتال
۱۹۵	۶. مذهب فاندامنتال سیاسی
۱۹۶	۷. نسبت مذهب پروتستان با دیگر جریان‌های معاصر
۱۹۷	۱-۷ مذهب پروتستان و تجدد
۱۹۸	۲-۷ مذهب پروتستان و مذهب لیبرال
۲۰۰	۳-۷ جامعه مدرن، مذهب سکولار و نسبت آن با مذهب پروتستان
۲۰۳	۸. پراکنش مذهب پروتستان در دو قرن اخیر
۲۰۴	۹. مهم‌ترین چالش‌ها
۲۰۶	فصل نهم: مهم‌ترین شخصیت‌های مذهب پروتستانی تا عصر حاضر
۲۰۶	پیشگامان اصلاحات
۲۰۶	جان ویکلیف
۲۰۷	یان هوس
۲۰۹	رهبران دوره اول اصلاحات
۲۰۹	مارتین لوتر
۲۱۲	ژان کالون

صفحه	عنوان
۲۱۵	اولریش تسوینگلی
۲۱۷	رهبران دوره دوم اصلاحات
۲۱۷	ویلیام تیندال
۲۲۰	مارتین بوسر
۲۲۲	جان ناکس
۲۲۴	منو سیمونز
۲۲۶	جیکوب آرومینوس
۲۲۷	مایکل سروتوس
۲۲۸	جان وسلی
۲۲۹	فردریک شلایرماخر
۲۳۰	آلبرت بنیامین ریچل
۲۳۲	کارل بارت
۲۳۴	رودلف بولتمان
۲۳۶	پل تیلیخ
۲۳۷	ولفهارت پانن برگ
۲۳۹	فصل دهم: مقایسه و نقد
۲۳۹	الف) تفاوت‌های عمده مذهب پروتستان با مذهب کاتولیک و ارتدکس
۲۴۳	ب) دیدگاه مذهب پروتستان درباره نقش ایمان و عمل در «نجات»
۲۴۵	ج) دیدگاه دیگر مسیحیان درباره نقش ایمان و عمل در نجات
۲۴۶	د) حجیت و مرجعیت: نقطه ضعف مذهب پروتستان
۲۵۰	پیوست‌ها
۲۵۰	پیوست ۱: آشنایی اجمالی با کتاب مقدس
۲۵۸	پیوست ۲: شوراها و عمومی کلیساها
۲۶۴	پیوست ۳: اعتقادنامه‌ها و اقرارنامه‌ها
۲۶۹	کتابنامه
۲۷۶	اصطلاح‌نامه انگلیسی - فارسی
۲۸۰	واژه‌نامه فارسی - انگلیسی

تقدیم به اسوه‌های صلابت

پدر بزرگوار

و

دو برادرم

پیشگفتار

در میان مذاهب برخاسته از مغرب زمین، مذهب پروتستان به دلیل مخالفت با دستگاه رسمی دیانت و نظام مذهب کلیسا از اهمیت بیشتری برخوردار است. عصیان در برابر مسیحیت روم و حاکمیت کلیسای کاتولیک در روزگاری رخ داد که اروپا رنسانس بزرگ علمی را پشت سر نهاده و عقلانیت را در برابر متون مقدس بر مسند قضاوت نشانده بود. در پی اهتمام به بهره‌گیری از دستاوردهای علمی، به ویژه در عرصه عقل تجربی، نخست در میان برخی از روحانیان مسیحی شورش‌هایی در گرفت. مارتین لوتر، در اوایل قرن شانزدهم، نخستین روحانی مسیحی بود که در آلمان با مسیحیت موجود به مخالفت پرداخت و مسیحیان زیادی را با خود همراه کرد. مذهب پروتستان نسبت به بسیاری از مراسم و آداب و عادات کلیسا اعتراض داشت و برای اصلاح آنها تلاش می‌کرد؛ از همین رو این مذهب را علاوه بر «مذهب پروتستان» نهضت «اصلاح دینی»^۱ نیز نامیده‌اند.

عوامل متعددی در شکل‌گیری این اعتراض نقش داشت؛ از انحصار فهم متون مقدس گرفته تا اقتدار گرایی دنیوی روحانیان مسیحی. فساد مالی و اخلاقی اربابان کلیسا و فروش آمرزش‌نامه‌ها نیز در شعله‌ورتر شدن آتش مخالفت این مذهب با نهاد رسمی کلیسا تأثیر بسزایی داشت. یکی از مهم‌ترین این اصلاحات، حذف نقش واسطه‌گری کلیسا و روحانیان بین خدا و انسان بود. به اعتقاد پیشروان این مذهب

1. reformation

مردم باید رستگاری خود را بی واسطه از متن مقدس بجویند. اصلاح‌گران بسیاری از سنت‌های کلیسایی آن زمان را برخلاف دعوت حضرت مسیح یافتند و در مقام پالایش این تعالیم برآمدند. البته نمی‌توان مذهب پروتستان را نسبت به سایر مذاهب مسیحیت اخلاقی‌تر و ایمانی‌تر دانست و آن را از انحرافات که مذهب کاتولیک را آلوده ساخته بود میرا دانست. سردمداران این مذهب یعنی لوتر و کالون بعد از اینکه بر کرسی قدرت تکیه زدند کمترین تحملی در برابر مخالفان خود نداشتند. لوتر روحانی‌ای سخت‌گیر و متعصب بود و کالون چنان بی‌تحمل و کم‌مدارا که او را در عداد مستبدترین پاپ‌ها دانسته‌اند.

مهم‌ترین دستاورد این نهضت بازخوانی دین بود. در نتیجه اقتدار مسیحیت، قدرت کلیسا و امپراتوری پاپ‌ها رو به اضمحلال نهاد، دین از دولت جدا و به امری شخصی فروکاسته شد. در خصوص اینکه آیا این مذهب به سود مسیحیت تمام شده و یا به زیان آن، کتاب‌های زیادی تدوین شده و هر صاحب‌نظری از دیدگاه خود به این رویداد بزرگ تاریخی نگرسته است.

مذهب پروتستان یکی از سه مذهب اصلی مسیحی است. برخلاف دو مذهب دیگر مسیحی یعنی کاتولیک و ارتدکس که قدمتی دیرینه دارند، این مذهب تاریخ نسبتاً کوتاهی دارد و می‌توان پیدایش آن را آخرین تحوّل مهم و تأثیرگذار در دین مسیحیت دانست. مذهب پروتستان انشعابات زیادی را به خود دیده و در درون خود به صدها سازمان مجزا تقسیم شده است که حتی برخی از آنها یکدیگر را انکار می‌کنند. به رغم این تحولات، اصل مشترک پیروان این مذهب اعتقاد و باور به این اصل است که خدا با انسان بی‌واسطه و به عنوان یک شخص رفتار می‌کند، به گونه‌ای که «نجات تنها با ایمان» حاصل می‌شود. این اصل بنیادی به گونه‌ای در باور مؤسسان و پیروان این مذهب ریشه دوانده است که می‌توان آن را منشأ همه اختلافات دانست؛ یعنی اعتقاد به اینکه «انسان محور دین خود است» باعث شده است تا ایمان نشئت گرفته از اعتقادات دینی، در صورت‌های مختلف پدیدار شود.

با این وصف بررسی شکل‌گیری، باورها و عقاید مذهب پروتستان دارای اهمیت بسیار است. علاوه بر انجام پژوهش‌های بسیار به زبان‌های گوناگون در کتاب‌های تاریخ ادیان نیز در بخش مربوط به دین مسیحیت یا به صورت مستقل به این مذهب پرداخته شده است. برای نمونه می‌توان به آثار زیر اشاره کرد:

شاله، فلیسین، *تاریخ مختصر ادیان بزرگ*، ترجمه منوچهر خدایار محبی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۶ ش.

ناس، جان بی.، *تاریخ جامع ادیان*، ترجمه علی‌اصغر حکمت، چاپ هشتم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۵ ش.

ویر، رابرت، *جهان مذهبی*، ترجمه عبدالرحیم گواهی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۴ ش.

توفیقی، حسین، *آشنایی با ادیان بزرگ*، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۴ ش.

سلیمانی، عبدالرحیم، *سیری در ادیان زنده جهان*، قم: آیت عشق، ۱۳۸۳ ش.

الامیرکانی، جیمس انس، *نظام‌التعلیم فی علم اللاهوت القویم*، ج ۱ و ۲، بیروت: مطبعه الامیرکان، ۱۸۹۰ م.

الفعالی، بولس، *المدخل الی الکتاب المقدس*، بیروت: منشورات المكتبة البولسیه، ۱۹۹۴ م.

فهم، عزیز، *المدخل الی العهد الجدید*، القاهره: دارالثقافه المسیحیه، ۱۹۹۳ م.

رابرت مک آفی براون، *روح آیین پروتستان*، ترجمه فریبرز مجیدی، تهران: نگاه معاصر، ۱۳۸۲ ش.

ویلیام هوردرن، *راهنمای الهیات پروتستان*، ترجمه طاووس میکائیلیان، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۶۸ ش.

جان لسللی دانستان، *آیین پروتستان*، ترجمه عبدالرحیم سلیمانی اردستانی، تهران: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۱ ش.

ماکس وبر، *اخلاق پروتستانی و روح سرمایه‌داری*، ترجمه عبدالکریم رشیدیان و پریسا منوچهری کاشانی، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۷۳ ش.

نصیر صاحب خلق، پروتستان‌تیزم، پیوریتانیسم و مسیحیت صهیونیستی، تهران: مؤسسه انتشارات و تبلیغات هلال، ۱۳۸۵ ش.

فلاورز، سارا، اصلاحات، ترجمه رضا یاسایی، تهران: ققنوس، ۱۳۸۱ ش.
 مک گراث، آلیستر، مقدمه‌ای بر تفکر نهضت اصلاح دینی، ترجمه بهروز حدادی، قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۸۷ ش.
 هوردن، ویلیام، راهنمای الهیات مذهب پروتستان، ترجمه طاووس میکائیلیان، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۶۸ ش.

McGrath, Alister E., *Reformation Thought an Introduction Second edition*, USA: Blackwell, 1996.

McGrath, Alister E., *Christian Theology*, USA: Blackwell Publishing, 1999.

Hastings, Adrian, *A World History of Christianity*, London: Cassell, 1999.

Heal, Felicity, *Reformation in Britain and Ireland*, New York, 2003.

Hillerbrand, Hans J., *The Oxford Encyclopedia of the Reformation*, Chief, 1999.

با توجه به چنین پیشینه‌ای جای خالی کتابی مستقل درباره این مذهب کاملاً محسوس است. پژوهش حاضر، با بهره‌گیری از منابع موجود به زبان‌های انگلیسی، عربی و فارسی مروری مجدد و نگاهی نوتر به این مسئله دارد و برخلاف معدود آثار موجود که عموماً برگردان از دیگر زبان‌ها هستند و تنها به بعضی از ابعاد این مذهب پرداخته‌اند، شاید بتوان آن را اولین اثر تألیفی مستقل به زبان فارسی دانست که کوشش شده است تا در آن، اگرچه گذرا، به تمام ابعاد این مذهب اعم از تاریخ، معرفی بنیان‌گذاران، الهیات، مذهب‌ها و عرفان، زنان، شخصیت‌ها، اخلاق و همچنین وضعیت آن در عصر حاضر پرداخته و اثری درخور به پژوهشگران و دانشجویان مربوط به رشته‌های ادیان عرضه شود.

تحقیق حاضر با روش کتابخانه‌ای و با بهره‌گیری از کتاب‌هایی که درباره ادیان یا مسیحیت و یا به طور مستقل درباره برخی موضوعات مذهب پروتستان نگاشته شده است (که در پایان کتاب ذکر شده‌اند) به بررسی سیر تاریخی، پیدایش، زمینه‌های شکوفایی و بالندگی و نیز برخی از فرقه‌های این مذهب پرداخته است.

اثر حاضر دارای یک پیشگفتار، ده فصل و سه پیوست است. در فصل اول تاریخچه مختصری از پیشینه و علل شکل‌گیری مذهب پروتستان و گزارشی از تاریخ و رهبران اولیه این مذهب و فرقه‌های آن بیان شده است. در فصل دوم به اعتقادات و الهیات مذهب پروتستان و مبانی الهیاتی مانند خداشناسی، مسیح‌شناسی، آموزه فیض، آمرزیدگی، نجات و بحث ایمان و جایگاه عمل در مذهب پروتستان پرداخته شده است. بررسی مبانی الهیات مصلحان این مذهب، مانند لوتر، کالون و تسوینگلی و نیز بحث آخرت‌شناسی، مرگ و موضوعات مربوط به آن، موضوع فصل سوم است. فصل چهارم شامل مطالبی درباره آیین‌های مقدس در مذهب پروتستان، شعایر هفت‌گانه مسیحی و مناقشه و اختلاف در باب برخی از آیین‌های مقدس نزد مذهب پروتستان‌ها است. فصل پنجم به عرفان و تصوف مذهب پروتستان و معرفی برخی از عارفان این مذهب می‌پردازد. در فصل ششم جایگاه اخلاق در مذهب پروتستان و همچنین موضوعاتی چون: اخلاق مسیحی، اخلاق مذهب کاتولیک و در پایان اخلاق در مذهب پروتستان و مباحث جدید در اخلاق مسیحی بررسی شده است. در فصل هفتم به موضوع زن در مذهب پروتستان‌ها و موضوعاتی از قبیل زن در کلیساهای مذهب پروتستانی و کلیسای مذهب پروتستان و بحث الهیات فمینیستی از دیدگاه مذهب پروتستان پرداخته شده است. در فصل هشتم مذهب پروتستان در عصر حاضر و موضوعاتی چون: سیر شکل‌گیری تاریخی مذهب پروتستان از قرن نوزدهم به بعد و همراهی با مدرنیته و نسبت آن مذهب با جریان‌هایی چون: مذهب لیبرال و سکولار و در پایان به وضعیت پراکندگی مذهب پروتستان‌ها در دو قرن اخیر و مهم‌ترین چالش‌ها اشاره می‌شود. در فصل نهم به بیان برخی از نظریات، عقاید و آثار شخصیت‌های مهم و تأثیرگذار این مذهب تا عصر حاضر پرداخته می‌شود. در فصل دهم کوشیده‌ایم تا تفاوت‌های عمده مذهب پروتستان با کاتولیک و ارتدکس و همچنین اختلافات در باب نقش ایمان و عمل در نجات و بحث در باب حجیت و مرجعیت را در مذهب پروتستان بیان کنیم. پیوست‌های کتاب به شرح زیر است: آشنایی اجمالی با کتاب مقدس و موضوعات مطرح در عهد قدیم و

جدید، شورا‌های عمومی کلیساها، نگاهی گذرا به اعتقادنامه‌ها و اقرارنامه‌های مسیحیت. در بخش کتابنامه نیز به مهم‌ترین منابع مسیحیت و مذهب پروتستان و همچنین منابع کتاب حاضر اعم از منابع فارسی، انگلیسی و عربی اشاره شده است. در پایان نیز اصطلاح‌نامه انگلیسی و فارسی و واژه‌نامه برخی لغات فارسی - انگلیسی ارائه شده است.

از آنجا که مخاطبان این کتاب علاوه بر دانشجویان، عموم علاقه‌مندان به آشنایی با ادیان نیز هستند، سعی بر آن بوده است که از بیان مطالب پیچیده پرهیز و با نثری در حد امکان ساده و روان، به معرفی مذهب پروتستان پرداخته شود. این پژوهش اگرچه حاصل تلاشی مستمر و درازآهنگ است ولی هرگز از کاستی‌ها و سهل‌انگاری‌هایی که لازمه هر فعالیت بشری است پیراسته نخواهد بود. امید آنکه صاحب‌نظران با پیشنهاد‌های صائب خود به رفع کاستی‌های احتمالی آن کمک کنند. در پایان از همه بزرگوارانی که در به ثمر رسیدن این اثر نگارنده را یاری نموده‌اند صمیمانه سپاسگزارم؛ از جمله مدیر گروه ادیان و عرفان «سَمَت» سرکار خانم دکتر ملیحه معلم و دبیر علمی گروه آقای دکتر وحید محمودی و سپاس ویژه از استاد ارجمند آقای دکتر احمد احمدی.

دکتر شهاب‌الدین وحیدی مهرجردی